

چیستی، حقیقت و
چگونگی نزول قرآنی

دیدگاه‌ها، نقد و نظر

دکتر ابراهیم کلانتری
عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

سر شناسه	: کلانتری، ابراهیم، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: وحی قرآنی: چیستی، حقیقت و چگونگی نزول وحی قرآنی، دیدگاه‌ها، نقد و نظر / ابراهیم کلانتری.
مشخصات نشر	: تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۶۰ ص.
شابک	: 978-964-476-437-0
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۴۹ - ۱۵۵؛ همچنین به صورت زیر نویس.
عنوان دیگر	: چیستی، حقیقت و چگونگی نزول وحی قرآنی، دیدگاه‌ها، نقد و نظر.
موضوع	: قرآن -- وحی -- دفاعیه‌ها و ردیه‌ها
موضوع	: Qur'an - - Inspiration - - Apologetic works
موضوع	: قرآن -- شان نزول
موضوع	: Qur'an - - Occasion for revelation
موضوع	: وحی -- اسلام -- جنبه‌های قرآنی
موضوع	: Revelation - - Islam - - Qur'anic teaching
شناسه افزوده	: دفتر نشر فرهنگ اسلامی
رده‌بندی کنگ	: ۱۳۹. ۳/ک۸۳/۲۲۷۲ BP
رده‌بندی دی‌بی	: ۲۹۷/۱۹۲
شماره کتابشناسی	: ۴۹۸۰۰۰۰

وحی قرآنی

«چیستی، حقیقت و چگونگی نزول وحی قرآنی» دیدگاه، نقد و نظر

نویسنده: دکتر ابراهیم کلانتری

چاپ اول: ۱۳۹۶

این کتاب در ۱۰۰۰ نسخه در چاپخانه کانونچاپ، لیتوگرافی، چاپ، صحافی و جلدبندی شد.

شابک: ۰ - ۴۳۷ - ۴۷۶ - ۹۶۴ - ۹۷۸

بها: ۱۰۰۰۰۰ ریال

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

دفتر مرکزی: پاسداران، میدان هروی، خیابان شهید افتخاریان، کوچه مریم، پلاک ۲.

تلفن: ۲۲۹۶۰۰۵۴ - ۲۲۹۶۴۰۱ نامبر: ۲۲۹۵۶۴۰۱ کد پستی: ۱۶۶۹۷۴۷۴۱۴

مدیریت پخش و توزیع: تهران، خیابان فردوسی جنوبی، روبه‌روی فروشگاه شهر و روستا، بن‌بست هنر، بن‌بست

اول، پلاک ۵ و ۴ - تلفن: ۳۳۹۱۲۳۵۵ - ۳۳۹۲۰۳۰۷

فروشگاه‌ها و مراکز پخش

■ فروشگاه شماره یک: تلفن: ۶۶۴۶۹۶۸۵

■ فروشگاه شماره دو: تلفن: ۳۳۱۱۴۲۸۸

■ فروشگاه شماره سه: تلفن: ۲۲۸۵۵۱۶۴

■ فروشگاه مشهد: تلفن: ۲ - ۳۲۲۱۴۸۳۱ - ۰۵۱

■ نشانی الکترونیک: www.daftarnashr.com

■ پست الکترونیک: print@dnfpub.com

■ پیامک: ۳۰۰۰۴۸۵۰

خواهشمند است نظرات خود را درباره این کتاب با ذکر نام آن به صورت پیامک ارسال فرمایید.

۹	درآمد
۱۳	فصل اول: تبیین مسأله، اهمیت و جایگاه آن در علوم اسلامی
۱۵	تبیین مسئله
۱۷	ارتباط این مسئله با شاخه‌های مستلزم علوم اسلامی
۱۹	وحی در لغت و اصطلاح
۲۵	فصل دوم: نظریه‌ها و فرضیه‌ها در پاسخ به مسئله
	چیستی وحی قرآنی
۲۷	درآمد
۲۸	نظریه اول
۲۸	نظریه دوم
۲۸	نظریه سوم
۲۹	دو فرضیه
۳۰	تذکر یک نکته

۳۳	فصل سوم: تبیین و بررسی نظریه اول (وحيانی بودن توأمان محتوا و الفاظ قرآن)
۳۵	تبیین نظریه اول
۳۷	امتیاز این نظریه
۳۷	مفاد مثبت برون‌متنی
۳۷	دلیل اها
۳۸	دلیل دوم
۳۹	دلیل سوم
۴۱	دلیل چهارم
۴۲	ب. ادله درون‌متنی
۴۲	گروه اول: آیاتی که قرآن را عربیته آن را ناحیه خداوند می‌دانند
	گروه دوم: آیاتی که قرآن را از مقوله قول، حدیث و کلام خدا معرفی کرده‌اند
۴۳	
۴۵	گروه سوم: آیات اعجاز و تحدی قرآن
	گروه چهارم: آیاتی که تلاوت و قرائت قرآن بر پیام‌آوران را به خداوند نسبت داده‌اند
۴۸	
۵۱	چگونگی نزول وحی به لفظ و محتوا بر پیامبر(ص)
۵۲	تشریح صدر‌المتألهین از چگونگی نزول وحی بر پیامبر(ص)
۵۷	جمع‌بندی سخن صدر‌المتألهین
۵۹	ارزیابی سخن صدر‌المتألهین
۶۲	جمع‌بندی و مرور مباحث فصل سوم

۶۳	فصل چهارم: تبیین و بررسی نظریهٔ دوم (فقط محتوا و معارف قرآن و حیانی است)
۶۵	تبیین نظریهٔ دوم
۶۷	طرح مجدد این دیدگاه در دورهٔ معاصر
۶۹	ادلهٔ این دیدگاه
۶۹	۱. دلیل برون‌متنی
۷۰	۲. دلیل درون‌متنی
۷۰	پاسخ به دلیل اول
۷۳	پاسخ به دلیل دوم
۷۴	پاسخ به یک شبهه
۷۵	جمع‌بندی و مرور مباحث فصل چهارم
۷۷	فصل پنجم: تبیین و بررسی نظریهٔ سوم (هم معارف و مفاهیم قرآن و هم الفاظ و ساختار کلامی قرآن از پیامبر است)
۷۹	تبیین نظریهٔ سوم
۸۰	الف. بسط تجربهٔ نبوی
۸۱	۱. مجزّب‌تر شدن پیامبر (ص) در بستر زمان
۸۲	۲. تبعیت وحی از شخصیت پیامبر
۸۲	۳. متأثر شدن وحی از حوادث پیرامون پیامبر
۸۳	۴. بیشتر شدن قرآن در صورت بیشتر شدن عمر پیامبر (ص)
۸۳	۵. زاده شدن یک آیین انسانی
۸۴	۶. بسط تجربهٔ نبوی در عصرهای پس از پیامبر
۸۴	جمع‌بندی این دیدگاه

۸۵ ب. محمد، راوی رؤیاهای رسولانه
۸۷ مقایسه‌ای میان دو دیدگاه
۸۷ بررسی و نقد نظریه سوم
۸۹ بررسی دیدگاه بسط تجربه نبوی
۹۲ دیدگاه بسط تجربه نبوی
۱۰۰ بررسی دیدگاه رؤیابینگاری وحی
۱۰۲ نقد دیدگاه رؤیابینگاری وحی
۱۱۳ جمع‌بندی، مروری بر مطالب فصل پنجم
۱۱۵ وحی و فرهنگ عصر نروژ
۱۴۷ منابع و مأخذ
۱۵۷ فهرست اعلام

قرآن کریم، در این عموم مسلمانان، وحی آسمانی و معجزه جاودانه آخرین پیامبر الهی، حضرت محمد (ص) و حاوی آموزه‌ها و دستورالعمل‌های جاودانه و جهانی خداوند برسد. برای هدایت آدمیان به مقصد کمال و سعادت است. از آغازین روزهای نزول قرآن، دین‌داری مسلمانان به آیات آن از چنان ژرفا و گستردگی برخوردار بوده است که فضای ذهن و معرفت و هم فضای زندگی و معیشت آنان را به روشنی متناهی ساخته و به یک نوینی از زندگی در پرتو وحی آسمانی را پدیدار ساخته است. آنچه برای انسان مؤمن در دوره‌های پرفراز و فرود گذشته و حال و آینده، ملاک جهان‌بینی، سنجش و میزان شناخت حق از باطل و سرمشق هدایت به قله‌های کمال و سعادت و رستگاری و بخش اعمال و رفتار الهی او بوده و هست، قرآن کریم است.

مؤمنان در همه عصرها بر آن بوده‌اند که روابط چهارگانه خود، با خدا، با آدمیان، با طبیعت و با خود را بر محور هدایت‌های قرآن به سنجش و سنجش و مجموعه نیازهای خود را در این عرصه پهن‌آور و نامحدود بر قرآن عرضه داشته و پاسخ روشن و منطقی را از آن طلب کنند. همین تعامل گسترده و همه‌جانبه مؤمنان با قرآن، همواره این کتاب آسمانی را در مرکز توجه، ژرف‌اندیشی، خردورزی و دقت‌های موشکافانه اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان قرار داده است.

از رهگذر همین تلاش‌های علمی، گنجینه‌ای گران‌سنگ و فاخر از آثار مکتوب در حوزه‌های علوم قرآن، تفسیر، اخلاق، فقه، کلام، ادبیات و سایر حوزه‌های مرتبط پدید آمده و به میلیون‌ها انسان جویای حقیقت در سراسر جهان عرضه گردیده است. با وجود این، نه فقط نمی‌توان اندیشه‌ورزی و تلاش علمی به منظور درک بیشتر از حقیقت وحی آسمانی و حقایق نهفته در قرآن کریم را خاتمه یافته تلقی کرد، بلکه با عطف توجه به پیشرفت‌های خارق‌العاده بشر در حوزه‌های مختلف علمی و ظهور تغییرات و تحولات گسترده در زندگی آدمیان، سرمایه علمی مجدداً به آیات وحی و دریافت معارف و رهنمودهای جدید متناسب با نیازهای و حاجات جدید انسان، روزبه‌روز بیشتر و افزون‌تر شده است.

حاجت به برهان نیست که به تواتر با ترقی و پیشرفت بشر، توسعه و تکامل خارق‌العاده فکر، فرهنگ، علوم، فناوری و تمدن بشری، آدمیان را پیوسته با خلأها و نیازهای تازه‌ای روبرو می‌سازد. پُر کردن خلأها و پاسخ‌گویی به نیازهای تازه بشر، ضرورت پژوهش، ژرف‌اندیشی و استمرار در منابع اولیه دین - که در رأس آن قرآن کریم قرار دارد - به‌خوبی حساس می‌سازد.

از جمله مسائل و موضوعات مهم و حساس که از آغاز شکل‌گیری حوزه‌های پژوهش و اندیشه‌ورزی پیرامون قرآن کریم در میان مسلمانان پدید آمده است، مسئله‌چیزیستی و چگونگی پدید آمدن وحی قرآنی است. این مسئله به دلیل آنکه با اصل و اساس قرآن کریم - به عنوان اصلی‌ترین منبع اسلام - ارتباط وثیق دارد، همواره مورد توجه و در مرکز تأملات قرآن‌پژوهان قرار داشته و دارد. بی‌گمان، نظریه‌پردازی در باب چیزیستی وحی قرآنی و چگونگی تحقق آن تأثیر مستقیمی بر همه دریافت‌های قرآنی خواهد داشت؛ بدین معنا که

مراجعه و استنتاج ما از آیات قرآن در حوزه‌های فقه، اخلاق، کلام، سیاست، اقتصاد، حقوق، دانش، تربیت و... همگی فرع بر آن است که پاسخ ما در باب چیستی وحی قرآنی و چگونگی تحقق آن، چه بوده است. قرآن پژوهی که وحی قرآنی را عین کلام خداوند می‌داند که در فرایند معینی بر پیامبر اکرم (ص) نازل گردیده و آن حضرت همه آن را معصومانه دریافت و به مردمان ابلاغ نموده است، در تعامل با آیات قرآن به عنوان سخن خداوند، بسیار دقیق و موشکافانه عمل می‌کند و دریافت‌های دقیق خود را بر همین مبنا عرضه می‌کند، اما در آن پژوهی که قرآن را محصول تجربه پیامبرانه و در نتیجه، سخن و گفتار شایسته پیامبر (ص) می‌داند، هیچ‌گاه خود را مقید به دقت‌های موشکافانه در آیات سه‌پایه و دریافت‌هایی از نوع دیگر عرضه می‌کند.

بسیار روشن است که این سه مکتب یا مفسری که خود را با همه وجود به ظرافت‌های لفظی و ادوات بیانی و ساختار کلامی قرآن کریم - به عنوان سخن خداوند - ملتزم و مقید می‌داند، فقه، کلام یا تفسیر بری عرضه می‌کند که در آن همه دقت‌ها و موشکافی‌های لفظی و ساختار کلامی قرآن لحاظ گردیده است؛ در حالی که در نگاه دیگر که قرآن را بیان و سخن خاص پیامبر (ص) قلمداد می‌کند، آنچه از فقه، کلام یا تفسیر ارائه می‌گردد، می‌تواند هیچ‌کدام از دقت‌ها و موشکافی‌های لفظی و ساختاری متن قرآن نباشد.

بر این اساس، محصول نظریه‌های مختلف در باب چیستی و تحقق قرآنی و چگونگی تحقق آن، حوزه‌های گوناگون علوم اسلامی همچون فقه، کلام، تفسیر، اخلاق، تربیت، سیاست و... را در مقیاس وسیعی متأثر می‌سازد.

بحث پیرامون این مسئله از آن جهت که درباره قرآن کریم است، در شمار مباحث علوم قرآنی قرار می‌گیرد، اما از آن جهت که بسیاری از آیات قرآن به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در باب چیستی و وحی قرآنی و چگونگی تحقق

آن سخن گفته‌اند و با تکیه بر آن آیات می‌توان به حل و فصل این مسئله همت گماشت، این مسئله را می‌توان در شمار مباحث تفسیر قرآن قرار داد. راقم این سطور که از سال‌ها پیش در مسائلی از این دست به مطالعه، تحقیق و نگارش پرداخته و همچنین در حلقه‌های دانشجویی و استادی به بحث و گفت‌وگو دربارهٔ این مسئله نشست‌ه‌است، قصد دارد در این نوشتار که بر مبنای اختصار به سامان می‌رسد، به طرح دیدگاه‌ها و مستندات و ادله هرکدام و نقد آنها بپردازد. خوانندهٔ ارجمند این اثر می‌تواند با مطالعهٔ دقیق دیدگاه‌ها را دقیق‌تر مستندات و ادلهٔ هرکدام، در این مسئله حساس به نظر صائب دست یابد.

نگارنده نقد منصفانه روش ت الهی و موجب رشد و بالندگی فضای فکر و اندیشه می‌داند و خاضعاً این اس‌ قبلاً می‌کند. امید است این تلاش ناچیز مقبول صاحب اصلی قرآن (خداوند کریم) قرار گیرد و از رهگذر آن خدمتی هر چند ناچیز به ساحت ملکوتی قرآن صورت پذیرد. ان‌ شاء‌ الله.

بهیم کلانتری

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران